

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО САМОВИХОВАННЯ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ СТАРШОКЛАСНИКА

1. Вачевський М.В. Теоретико-методичні засади формування у майбутніх маркетологів професійної компетенції: Монографія. – К.: Професіонал, 2005. – 350 с.

2. Курочкіна А.А., Яброва О.А. Економічні проблеми регіонів та галузевих комплексів // Проблеми сучасної економіки. – 2008. – № 2.

3. Маркетингова освіта в Україні: забезпечення якісної підготовки маркетологів

відповідно до потреб українського ринку. Матеріали науково-практичної конференції Київ – 2005.

4. Туризм в Україні 2007: Статистичний бюлетень. – К., 2007. – 41 с.

5. Школа І.М., Ореховська Т.М., Козьменко І.Д., Лощенюк І.Р., Кравчук Р.В. Менеджмент туристичної індустрії. – Чернівці: Книги-XXI, 2007. – 596 с.

Стаття надійшла до редакції 07.06.2009

УДК 378.094 (477) “XX”

*Анна Піцикевич, аспірантка кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка*

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО САМОВИХОВАННЯ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ СТАРШОКЛАСНИКА

В. Сухомлинський надавав становленню особистості великого значення. Воно відбувається у процесі виховання, яке досягає своєї мети за умови, що викликає в учня бажання самостійно розвивати позитивні якості та долати негативні. Завдяки процесу самовиховання старшокласник починає працювати над собою, водночас розвиваючи свої здібності, створює себе як творчу особистість, здатну до вдосконалення та перетворення навколишньої дійсності на краще.

Ключові слова: В. Сухомлинський, самовиховання, старшокласник, творчість, розвиток.

Постановка проблеми. На сучасному етапі становлення Української держави за умови складного політичного і соціально-економічного її стану особливо відчутний негативний вплив на сучасну школу таких суспільних явищ, як посилення аморальності, злочинності, зубожіння та ін., що призводить до знецінення освіти, падіння авторитету вчителя, росту агресивності, жорстокості, нігілізму учнів. Розв'язання цієї проблеми, як підтверджує вітчизняний і світовий досвід, можливе за умови оптимізації управління процесом виховання за допомогою гуманізації освіти, що має забезпечити утвердження пріоритету загальнолюдських цінностей у суспільстві. Гуманізація освіти передбачає насамперед сприяння розвитку творчих можливостей людини, її інтелектуальної свободи, створення максимально сприятливих умов для розкриття особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему всебічного розвитку особистості висвітлено у працях В. Коленової [3], яка досліджує значущість виховного впливу самовиховання та форми його реалізації у

творчості В. Сухомлинського. М. Боришевський [2] здійснює систематизацію окреслених В. Сухомлинським чинників, які визначають виховання особистості, акцентує увагу на системі суб'єкт-суб'єктних відносин між учнем та вчителем, що допомагають сформувати й розвинути неповторну творчу індивідуальність. В. Хайруліна [12] окреслює роль педагога у процесі здійснення самовиховання учня, що сприяє максимальному розкриттю природних задатків, нахилів, творчих здібностей та можливостей індивідуального зростання школяра; стимулюванню внутрішніх сил до творчого саморозвитку та самовдосконалення. М. Мухін [4] аналізує умови, що сприяють всебічному розвитку особистості учня, та визначає складові моделі розвинутої особистості школяра. Широке коло проблем мети формування особистості учня успадщині В. Сухомлинського висвітлює О. Савченко [5]. Роль школи у самореалізації учня визначає М. Богуславський [1].

Мета статті – висвітлити сутність самовиховання старшокласника у педагогічній спадщині В. Сухомлинського.

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО САМОВИХОВАННЯ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ СТАРШОКЛАСНИКА

Виклад основного матеріалу. В. Сухомлинський вбачав мету й результат своєї педагогічної діяльності у формуванні творчої особистості школяра, а також у творенні доброго імені людини. Він визначав творчість як “бачення людиною внутрішнього світу, передусім свого розуму, свого напруження інтелектуальних сил, свого розуміння і творення краси внаслідок своєї праці, своїх зусиль. Може, маленька дитина повторює те, що було вже зроблено, створено іншими людьми, але якщо це діяння – плід її власних розумових зусиль, – вона творець, її розумова діяльність – творчість” [6, 481]. Творчість це не лише відкриття і створення нового узовнішньому світі, а виявлення нового у собі (власних можливостей) і з’ясування нового у своєму ціннісному ставленні до дійсності.

Важливо допомогти вихованцям знайти себе, оволодіти необхідними знаннями і вміннями адекватно діяти. Здійснити це можна завдяки самовихованню, яке, за твердженням педагога, неможливо відокремити від процесу виховання, позаяк це дві сторони єдиного процесу розвитку особистості. В. Сухомлинський виразно підкреслив свою думку: “Виховання, що спонукає до самовиховання, – це і є, на моє глибоке переконання, справжнє виховання” [11, 231]. Виховання повинно сприяти тому, аби учень подивився на себе самого, прагнув пізнати свій внутрішній світ, щоб усі сили його душі були спрямовані на те, щоб зробити себе кращим, досконалішим. При цьому вплив педагога має бути опосередкованим, а не провідним. “Виховувати людину – це значить виховувати в неї вимогливість до самої себе. А це можливо лише тоді, коли людину не вести постійно за руку, а й давати їй змогу діяти самостійно, щоб вона відповідала сама за себе, виробляла власну життєву позицію” [8, 601].

Самоактивності учнів В. Сухомлинський надавав особливого значення, неодноразово наголошуючи, що мистецтво виховання полягає не лише в умінні бачити й передбачати різноманітні складні ситуації, які виникають у роботі з дітьми, а й у тому, щоб навчити дитину самостійно орієнтуватися у життєвих обставинах. Коли в учня розвивається внутрішнє бачення, здатність приймати найпростіші, але самостійні рішення, то це є найсуттєвішою ознакою становлення та розвитку творчої особистості.

Особливого значення набуває самовиховання у юнацькому віці. Старшокласники прагнуть якомога глибше зрозуміти і адекватно оцінити моральну сферу свого внутрішнього світу, визначити своє місце у сучасному і, особливо, у майбутньому житті. “Але щоб людина

задумалась над своїм майбутнім, вона повинна щось робити для виховання самої себе, в чомусь випробовувати, перевіряти свої сили, загартувати себе” [11, 230]. Багаторічні спостереження дали підставу В. Сухомлинському зробити висновок, що для багатьох юнаків і дівчат самовиховання – це насамперед фізичне загартування, вироблення духовної стійкості та розвиток вольових якостей. Справжня майстерність виховання полягає в тому, щоб надати учневі можливість “самому подумати, як виховувати себе, як стати кращим, як боротися за самого себе, переборюючи труднощі, переживаючи радість перемоги” [9, 326]. Для того, щоб допомогти старшокласникам успішно здійснювати процес самовиховання, педагогічний колектив Павлівської школи під керівництвом її директора протягом багатьох років розробляв і втілював програму самовиховання школярів, яка ґрунтувалась на діяльності вчителів, спрямованій на допомогу учням самоствердитися та проявити себе, “... навчити підлітків, юнаків і дівчат виховувати самих себе – це, по-моєму, одна з вершин майстерності і мистецтва в педагогіці” [10, 482]. Увагу зосереджено на певних вимогах, серед яких чи не головна – берегти власну честь і гідність. Важливим є також уміння встановлювати добрі взаємини з іншими людьми.

Компонентами самовиховання В. Сухомлинський називав самопізнання, самооцінку, самовдосконалення. Виховувати, на думку педагога, і означає передусім викликати в людині бажання пізнати себе. Самопізнання немислиме без практичної діяльності, спілкування, воно стимулює формування адекватної, стійкої, критичної самооцінки, яка пов’язана зі світоглядом, відзначається ідейною спрямованістю особи, детермінована суспільними відносинами. Поряд з інтелектуальною, важливою є емоційна самооцінка: “Глухий до інших людей – залишиться глухим до самого себе; йому недоступне буде найголовніше в самовихованні – емоційна самооцінка власних вчинків” [6, 452]. Досягнення певного рівня самопізнання і адекватна самооцінка – передумова успішного самовдосконалення, самоствердження. Вона допомагає старшокласникам розвинути вміння звітувати за свої вчинки та діяльність перед оточенням і самим собою, бачити себе очима інших, знаходити позитивні та негативні риси. Тож, самооцінка є важливим регулятором поведінки. Від неї залежать взаємини старшокласника з його оточенням, самокритичність, самовимогливість, ставлення до своїх успіхів і невдач. Вона впливає на ефективність діяльності та подальший розвиток

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО САМОВИХОВАННЯ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ СТАРШОКЛАСНИКА

особистості учня. Знаючи тип самооцінки, вчитель може її регулювати, а учень набувати навичок саморегуляції. Людина зі заниженою самооцінкою відчуває себе нездатною на серйозні справи, невдахою, не хоче братися ні за що нове, оскільки боїться, що у неї нічого не вийде. Вона уникає ризику, не вірить в успіх, не намагається щось змінити у своєму житті. Таких людей характеризують заниження почуття власної гідності, боязнь помилок, мрійливість про фізичну досконалість. У спілкуванні з іншими турбуються про враження, яке вони справляють, бувають інколи надмірно балакучими і зарозумілими, інколи пригніченими і несміливими, схильними до самозгубної поведінки. Багато з них нездатні сприймати критику, впадають від неї у розпач. Людина з високою самооцінкою бачить себе господарем становища, вважає себе неповторною особистістю. Вона часто зважається на ризик, позаяк прагне насиченого життя, нових знань, вражень, досвіду, що допоможе їй самоствердитись на новому якісному рівні. Їй важко образити, вибити з рівноваги, збити з обраного шляху. Вона цілеспрямовано і наполегливо йтиме до мети. Знаючи собі ціну, вона врівноважено ставиться до чийось успіхів. Суперництво особистостей розглядає як засіб для саморозвитку, самообміління на вищому рівні, що неминуче забезпечить нові результати. Особистість з адекватною самооцінкою характеризують такі особливості: впевненість у своїй винятковості, здатність вчитися на власних і чужих помилках, врівноважене сприйняття похвали і критики, безпосередність у спілкуванні з іншими, відчуття внутрішньої гармонії, турбота про своє фізичне й емоційне здоров'я, духовне зростання. "Ставлення особистості до себе – це один з найважливіших критеріїв розвитку свідомої дисципліни в колективі, бо в ставленні до себе виявляється самодисципліна" [6, 553]. Значний вплив на самооцінку учня має шкільний колектив. Учень повинен перебувати в оточенні, де панує захоплення працею, творчістю; де шанують глибокі знання, працьовитість, закоханість у книжку, творчий успіх, – тоді зростає рівень домагань, бажання до самовдосконалення.

Критичний погляд на себе веде до самовдосконалення, яке здійснюється за умови, що старшокласник свідомо ставить перед собою мету власними зусиллями зміцнити і вдосконалити свою волю, коли має впевненість у тому, що його зусилля в самовихованні не пропадуть даремно, а принесуть йому велику користь. Ця впевненість у своїх силах і свідоме прагнення розвивати свою моральну культуру, свою волю, свої вміння та

навички, втілювати їх на практиці є однією з істотних передумов активної роботи із самовиховання у себе позитивних якостей, що допомагають формувати цілісну особистість.

В. Сухомлинський вважав за необхідне навчити дитину і самоаналізу, здатності залишатися сам на сам із собою, своєю душею. А в практиці роботи школи це називається виробленням власних переконань.

Самовиховання здійснюється у процесі багатьох видів діяльності, головними серед яких є суспільно-політична, моральна, трудова, навчальна, естетична та інші.

Важливим стимулом самовиховання є праця. У ній відбувається самовираження, самоствердження особистості. Вона – благородна сфера для самовдосконалення на все життя. Тому вчити молодих людей виховувати себе означає "передусім пробуджувати захоплення працею" [6, 604]. У праці розкриваються здібності, моральні та інтелектуальні сили молодого людини, формується її особистість. Самовиховання здійснюється у процесі трудової діяльності, у становленні соціальних і психологічних відносин, ділових взаємин між людьми, взаємодопомоги, взаєморозуміння, дисциплінованості, погодженості дій і вчинків тощо. Потреба в праці, звичка і відповідальне ставлення до праці можуть сформуватися лише при наявності посильних і постійних трудових доручень, у праці радісній, без примусу і покарань, самостійній і творчій, корисній як для особистості, так і для суспільства.

У своїх педагогічних працях В. Сухомлинський проводить основну ідею – самоутвердження і становлення особистості у творчій праці на благо суспільства. Творчий характер трудової діяльності розкривається перед учнем тоді, коли він зайнятий тривалою працею, яка потребує щоденної думки, піклування. І однією з найсильніших спонук до праці є важливість задуму діяльності, поєднання зусиль розуму і рук, що дисциплінує учня, формує у нього самовимогливість, рішучість, дієвість. Що важливіше бажання, то з більшим зацікавленням виконується найпростіша робота. Оволодіння майстерністю дослідження, експериментування, використання даних науки у праці – все це старшокласник усвідомлює і переживає як моральну гідність.

Завдяки самоактивності учні оволодівають (а не засвоюють у готовому вигляді) моральними, естетичними, соціальними та іншими суспільними цінностями, що стають для учня особистісно значущими. Долаючи труднощі, старшокласники зміцнюють свій характер, проявляють

